

A magyar nyelvtan tanításának megújítása a kisgyermeknevelő- és az óvodapedagógus-képzésben

A magyar nyelv különlegesen strukturált nyelv, a jelentéstani és szerkezeti logikája azonban eltér sok más nyelvtől. Amikor a magyar nyelv, mint anyanyelv tanításáról beszélünk, akkor ezalatt ennek a logikai rendnek a megismerését is értjük.

A magyar logikai rend két nagy tényből táplálkozik: az egyik a ragozó nyelvi sajátosság, amiben a toldalékok jelentés meghatározó szerepűek, a másik az a kultúrkör, ami formálta népünk identitását. Ezért a grammatikát a logikával és a kultúrtörténettel együtt célszerű tanítani. Napjainkig azonban a nyelvtant idegen, steril szerkezetként oktatják (bár vannak gyakorlat-orientált tankönyvek, pl. **Fűzfa Balázs** munkái, a **Molnár-házaspár** gyökökre alapozó könyvei és **Balázs Géza** antropológiai nyelvészete, de ezek kivételek). A modern, a nyelv struktúrájának működését alapul vevő tudományos megközelítés napjainkban is hat. Éppen emiatt tapasztalható, hogy a felsőoktatásban tanulók is eleinte inkább negatívan vagy közömbösen viseltetnek saját anyanyelvük iránt. Lehet ugyan a XIX. században divatos Saussure-i és a XX. századi Chomsky-i iskolát követni, de látni kell azt is, hogy a nyelv élő organizmus, ami nem a számítógépes algoritmusok szerint változik. A nyelvészet ugyan ismeri az univerzálék fogalmát, de a nyelv működésében és használatában sokkal hangsúlyosabbnak vélem a szellemi, mondhatni: bölcséleti tényezőit. A nyelv alapszerkezete és alapszókincse pontosan megmutatja az azt megalkotó/használó közösség világhoz való viszonyulását, kulturális jellemzőit, a környezetbe való beágyazottságát. Amikor egy meghatározott időponttól kezdve végigvesszük és elemezzük a strukturális és szókincsbeli módosulásokat, tulajdonképpen a kulturális változásokra is fényt derítünk. A vizsgálatokat tapasztalati úton végezhetjük írott vagy szóbeli források elemzésével. Értelmezésünk pedig nagyban függ gondolkodásunktól, ami megint csak kölcsönhatásban áll nyelvünkkel. A világ megismerésére való törekvés nyelvünk vizsgálatában is érvényesül. De ez csupán egy szelete a megismerésnek, csak akkor lehet eredményes, ha más, ezzel összefüggő területek eredményeit is figyelembe vesszük.

A nyelv egyszerre az egyéni és a közösségi alkotás. Az adott kultúrkör nemcsak nyelvi, hanem életmódformát is mutat. Akár a horizontális, akár a vertikális tagolódást nézzük, az egyes társadalmi csoportok nélkülözhetetlenek egy egészséges társadalomban, hatnak egymásra, jólétük, fennmaradásuk csak önkéntes és kölcsönös szövetségben lehetséges. Ennek a szövetségnek azonos – er-

kölcsi, gondolati és nyelvi – kódrendszeren kell nyugodnia ahhoz, hogy működjön. Az oktatásban is hangsúlyozandó, hogy bár a nyelvet is ki lehet szakítani élő közegéből, összefüggés-rendszeréből, a szabályrendszer, hang- és szókészlet egymás nélkül azonban nem létezik: összefüggés csak meglévő és működő struktúrák között lehetséges, elvontan nem.

A nyelvben megtestesülő kultúra és gondolkodás vizsgálata és megértése, minden anyanyelvét szerető és ápoló nemzettársunk számára fontos, de a legfontosabb azok számára, akik a gyermekekkel, a nyelvet is még tanuló-formáló emberpalántákkal foglalkoznak: a csecsemőgondozóknak, óvopedagógusoknak és a tanítóknak.

Az óvónőképzésbe különféle felkészültséggel lépnek be a hallgatók. Ezt természetesen a család mellett a nevelési – oktatási intézményrendszer is alakítja. Itt egymásra épülő tárgyi ismeretek sorakoznak évről évre, s veszik át fokozatosan a nyelv/beszéd helyét a fogalom meghatározások valamint a sokszor a diákoknak érthetetlen nyelvészeti elméletek, diskurzusok, lexikai adatok. Látványosan egy szép folyamat épül fel, de hasznosságát néha lehetne vitatni, ugyanis nem alakítja ki a nyelv iránti kíváncsiságot és az „élethosszig tartó”, jó kedélyű, nyelv óvó és kreatív tanulást.

Az anyanyelvi nevelés értelmezését döntően befolyásolja az egymásra épülő intézményhálózat. Az ÓNAP (Óvodai Nevelés Országos Alapprogramja) és a NAT (Nemzeti alaptanterv) egységesen szabályozott kereteket ad, amin belül az intézmények maguk keresik/találják meg a megfelelő lehetőségeket, amelyekkel a gyermekek gondolkodását irányítják, nyelvüket fejlesztik.

Óvodás korban a nyelvhasználatra egyértelműen a jelentés-kép szoros összefüggése jellemző: a kimondott szó az „itt és most”-ban manifesztálódik, akár az ősi/természeti népek kultúrájában.

Az általános iskola alsó tagozatában már az analógiás logika lesz a mérvadó, a felső tagozatban pedig egyre több a pontosan megtanulandó szöveg, a definíció. Középiskolában egyértelmű a szaknyelvi definíciók túlsúlya, egyre bonyolultabbá válik a tantárgyakhoz kötött szaknyelvi kommunikáció. A szaknyelv megerősödésével a megértés bizonytalanná válhat, szétnyílik az „értelmezési olló”, sőt egyfajta sajátos kettősnyelvűségről is beszélhetünk.

A felsőoktatásban a szaknyelvek használata dominánssá válik, egyben specializálódik is.

Ezekből a közösség számára azonos jelentést hordozó szavakból építi ki-ki a maga nyelvét, ezzel formálja gondolatait. Ezt artikulálja a beszédben is. És ez lesz az alapja a következő generációk, a mai óvodások nyelvhasználatának is.

De a kisgyermekneveléssel foglalkozó pedagógusoknak tanulmányaik során nélkülözhetetlen a nyelvtörténetben gyökerező archaikus nyelv is, hiszen népmeséink fordulatai, mondatszerkesztései, a népdalok szövegei mind-mind ezt őrzik. Ehhez szorosan kell kötődnie a nyelvjárások (regionális köznyelvek) vizsgálatának, részben ugyancsak a mese- és dalkincs okán, részben azért, mert szerencsére a hallgatóink is több nyelvjárási területről érkeznek, s még valamilyen szinten őrzik közösségük nyelvi zamatát. Ide sorolható a szimbólumrendszerek kutatása is, megint a népi kultúra összefüggésében: a mondókákban, me-

séekben, népdalokban fellelhető jelképeink rendszere, mondhatnánk úgy is, a magyar gondolkodás és világnézet sajátosságai.

Korábban egy országosan ugyan nem reprezentatív, intézményi szinten azonban általánosítható felmérést végeztem (2013-tól minden évben), amelyben a hallgatók fejenként 20 szakszót gyűjtenek össze az óvodapedagógiai szaknyelvből és elemeznek történetileg és jelentéstaniilag. Bár a hallgatók között voltak idegen nyelvű szakirányon tanulók (német nemzetiségi és angol specializáció), voltak a Kárpát-medence mai határainkon túli területeiről érkezettek is, mégsem volt jellemző a nemzetközi szavak túlsúlya egyik csoportban sem, még az idegen nyelvű szakirányú vagy a határon túli magyarság köréből érkezett hallgatók szógyűjteményében sem. Arra számítottam, hogy a szaknyelvi szavak magyar megfelelőinek megtalálása okoz értelmezési nehézséget. A pedagógiai, nyelvészeti szaknyelv idegen eredetű kifejezéseivel valóban nehezebben birkóztak meg a hallgatók, de érdekes módon, amikor szakmai terminológiát kellett összeállítani, az idegen eredetű és a magyar kifejezések aránya messze a magyar szavak jelenlétét, használatát mutatta (900 szóból 630 magyar, 270 nemzetközi kultúrszó) annak ellenére, hogy szakmai tárgyaik tanulásakor sokkal több idegen/nemzetközi szakszóval találkoznak.

Feltételezhető, hogy mivel irodalomból és nyelvészetből nem a bölcsészettudományi tananyaggal, hanem az óvodában, tehát a legifjabb korosztály neveléséhez használatos módszerekkel, népköltészeti, népzenei alkotásokkal, anyanyelvünk legfontosabb jelenségeivel foglalkoznak átfogóan, így a szaknyelvi terminológiából is a magyarhoz kötődnek leginkább, s remélhető, hogy ez megőröződik saját későbbi nyelvhasználatukban is. És ez a nyelvhez való viszonyukat is pozitívan befolyásolja. Erre lehet példa egy tömör és öröme okot adó hallgatói vélemény a sok közül: „*Hiszem, hogy a választékos, 'magyar beszéd' értékközvetítő ereje nem múlik el csak úgy, és ahogy az egykori szlenges fiatalok felnőtte válnak, úgy használják egyre gyakrabban, egyre nagyobb kedvvel!*” [1.] Ennek fényében remélhetjük, hogy az anyanyelv iránti kíváncsiság további nyelvi búvárkodásra inspirálja őket.

Amikor a kisgyermeknevelő- és az óvodapedagógus-képzésben nyelvi kreativitásról beszélünk, több korosztályra is figyelünk kell. Tanulmányaik során hallgatóinknak is meg kell ismerni a kisgyermek (1-7 év) nyelvét, hiszen csak az ő nyelvésajátításuk jellegzetességeiből kiindulva lehet felépíteni a kisgyermek-kori anyanyelvtanítás pedagógiáját. A pszichológiai alapokat a tárgy óráin megkapják a hallgatók, a nyelvi alapokkal pedig megismerkedhetnek elméletben az anyanyelvi tárgyak keretein belül, gyakorlatban pedig a bölcsődékben és az óvodákban. Szerencsére egyetemünkön fajsúlyos a gyakorlati képzés, így az elméleti órákra már némi tapasztalattal felvértezve érkeznek.

De ugyanígy, jártasnak kell lenniük a szaknyelvi terminológiában is. S mivel anyanyelvoktatásuk – korban és gondolkodásban – két pólusra osztódik, sokkal nehezebb számukra a kódváltás. Ráadásul gyakran a szaknyelvhasználat is csupán definíciókra korlátozódik, és gyakran a jelentéstani, nyelvtörténeti szóelemzések után döbbennek rá ismereteik jelentésére. Előfordul, hogy egy-egy érzelmkifejező ellentétpár szinonimáit keressük (jó – rossz, öröm – bánat, szere-

tet – gyűlölet), ehhez társítva az érzelmeket is. Sajnos, a finom átmeneteket nehezen vagy egyáltalán nem tudják jól megfogalmazni, sem szóval, sem érzelmelemmel. Ez azt mutatja, hogy a szavak nyelvből való kikopásával az érzelmi finomságok is megfakulnak, eltűnnek – és fordítva. Nem véletlen, hogy a technika előretörésével az érzelmekifejező szimbólumok, az ún. *smile*-ik használata általánossá vált. A számukra megfogalmazhatatlant, vagy mára már csupán körülírható próbálgják ezekkel a jelekkel helyettesíteni.

E nyelvi-érzelmi és ezzel együtt gondolkodásbeli változásra több magyarázatot is kereshetünk (korábbi intézmények szellemisége, a pedagógusok gondolkodása, a család szellemi szintje és elvárásai, a mai felgyorsult világ kihívásai, az elektrotechnikai eszközök eszköztára és a média hatása). Gyakran olvashatjuk felmérésekben, hogy egyre gyengébb színvonalú a szövegértés felső tagozatban és a középiskolában. (Csapó: 2011, PISA 2012) Ezeket az oktatásban is tényként, kiindulópontként kell kezelnünk.

Sajnos, a középiskolából kikerülő diákok legkevésbé szeretik a magyar nyelvtan órákat. Ráadásul él az a téves közhiedelem, hogy az anyanyelvét úgyszólván mindenki megtanulja... Pedig az anyanyelvi hiányosságokat látjuk, a felsőoktatásban is.

Az óvónőképzésben több kurzus is kapcsolódik az anyanyelvhez. Ezek részben egymásra épülnek, részben önállóak. Ilyen a beszédművelés, a nyelvtan-nyelvművelés és az anyanyelvi nevelés módszertana.

A tantárgyak közül kiemelkedő szerepet kell adni a beszédművelésnek, beszédtechnikának. Itt azonban mindig felkészültségbeli és beszédprodukciós eltérésekkel kell számolnunk, pedig a raccsoló, dadogó, nehezen olvasó vagy diszlexiás jelentkezőket már az alkalmassági vizsgán ki kell szűrni. A kiejtés- és kifejező gyakorlatokkal kialakítható az a beszéd, amely később nemcsak a kapcsolatteremtő, hanem munkaeszközévé is válik a nevelőnek. A beszédművelés a szövegek nyelvi megformálásán és megalkotásán túl lehetőséget ad a szövegek beszédhelyzetnek megfelelő megszólaltatására, a szövegösszefüggések hangbéli kifejezésére. Sajnos a beszédművelésben kicsiny szeletet kap a beszédtechnika, vagyis a hangképzés fejlesztése, pedig egyre nagyobb szükség volna rá. Kis óraszámokban csak a hangoztatási hibákat tudjuk javítani, de a végeredmény már a hallgató otthoni gyakorlásán múlik.

A nyelvtan-nyelvművelés tantárgy lehetőséget ad a nyelvtani rendszerezésre, az anyanyelv felépítésében való elmélyülésre, sőt, ma már azt kell mondani, hogy a magyar nyelv megszerettetésére. A korábban tanultakat itt ismét felszínre kell hozni, s szemléletes valamint élvezhető gyakorlatokkal és magyarázatokkal érthetővé, felfedezhetővé kell tenni. A félév elején ez még nehézkes, de lassan elérhető, hogy már önállóan is felfedezzék a magyar nyelvi logikát, és kíváncsivá váljanak nyelvünk sajátosságaira, rácsodálkozzanak szépségeire. Ebben szerepet kap a mondatok átrendezése (a szavak, és így a hangsúlyok sorrendjének felcserélése, pl. olyan mondatok írása, mint **Merániai János** érsek híressé vált XII. századi szövege: „*A királynét megölni nem kell félnetek jó lesz ha mindenki egyetért én nem ellenzem.*”), a régi magyar nyelvemlékek olvasása, értelmezése, egy-egy szövegrészlet átfogalmazása, illetve mai szövegek archaikus

nyelvre való átültetése. Ide tartozik szavaink történeti megközelítése, származtatásuk és jelentésváltozásuk feltárása is. Ugyanígy a játékoságot, anyanyelvünkre való rácsodálkozást és a nyelv-gondolkodás összefüggését segíti a népi szövegek (mesék, népdalok, mondókák stb.) értelmezése is. Helyet kap az órákon a különböző hangzó nyelvjárási gyűjtések meghallgatása (pl: palóc, székely, csángó szövegek), olykor hallgatói szakdolgozati gyűjtésekből is. Ezzel együtt az ok-okozat összefüggéseit kereső önálló gondolkodásra is vissza kell vezetni a hallgatókat a magyar nyelvvel kapcsolatban. Az ismeretek körét komplexen kell kezelni, szélesíteni kell az általános kulturális ismereteiket is, hiszen az ősi kultúrákból és a természeti népek műveltségéből az ősi képek, alakzatok megszámlálhatatlan sokasága él tovább a népi hagyományokban, megismerhető a társtudományokból (régészet, antropológia, népzene, műveltségkutatás, jelkutatás). Ehhez a szakirodalom olvasása természetesen módon járul (**Maráczy László, Angela Marcantonio, Czuczor Gergely – Fogarasi János, Balázs Géza, László Gyula, Bakay Kornél, Csajághy György, Kodály Zoltán, Kiszely István, Molnár V. József, Kiss Dénes, Jankovics Marcell**). A beszédművelés és a nyelv művelés órákon is arra kell törekednünk tehát, hogy az anyanyelv szépségeit játékosan fedezzük fel a hallgatókkal, hogy identitásképző köteléket alakítsanak ki saját anyanyelvükkel. Az anyanyelvi nevelés módszertana órák kiindulópontja is ez a gondolat: formáló szerepük miatt a hallgatóknak tudatában kell lenniük, hogy követendő minták, s ezért minden téren óriási a felelősségük (Gödéné: 2005).

A nyelv olyan alap, amely egyben magába foglalja a gondolkodást, de amelyből maga a gondolkodás is fakad. Kapcsolatteremtés pedig nincs gondolkodás és szándék nélkül, s ahogy látszik, ezek szoros kölcsönhatásban állnak egymással. Ezt az összefüggést kell megismertetni és megértetni, fölfedeztetni a hallgatókkal, hogy ugyanezt a tudást adják tovább a gyermekek életkorának megfelelő módon a következő magyar generációknak. Mivel az anyanyelvi nevelés az egész életünkben jelen van a mindennapok részeként: a családban, a közösségben, a munkahelyen, az óvodában-iskolában, a médiában, ezért fontos, hogy milyen alapot kapnak a gyermekek e téren – ebben pedig a nevelőnek felmérhetetlen felelőssége és szerepe van. A kisgyermeknevelő munkájában tehát a **Halliday (1978)** által felépített négytényezős funkcionális modell – a nyelv mint rendszer, a nyelv mint tudás, a nyelv mint viselkedés és a nyelv mint művészet – szerint teljes egységben kell használniuk a legfontosabb kapcsolatteremtő eszközünket, az anyanyelvünket. Az anyanyelv, mint identitásunk alapja, szükségszerű érzelmi kötődést indikál. Az oktatásban, s ebben is talán a legfontosabb nevelő - valamint példaadó szerepe éppen kisgyermeknevelőknek, óvónőknek van. Ahogy **Varga László** egyik azonos című tanulmányában leszögezi: „*A legokosabb befektetés a jövőbe: a gyermeknevelés*” (Varga 2011, 5). Hiszen – és folytatja – a „*gyermekkor a tapasztalatszerzés, a cselekvőképesség és a kompetenciák megalapozásának időszak*” (Varga 2011, 5).

Jegyzet

1. Az idézet a Nyme BPK 2013/2014-es tanév II. éves óvodapedagógus-hallgatóinak megjegyzései közül való.

Bibliográfia

BALÁZS Géza – TAKÁCS Szilvia (2009): Bevezetés az antropológiai nyelvészetbe

Celldömölk-Budapest: Pauz-Westermann – Inter – PRAE.HU. Kiadó, 2009. 302 o.)

BOKOR József (1997): Szókészlettan. In: A. Jászó Anna (szerk.): A magyar nyelv könyve. Budapest: Trezor Könyvkiadó, 1997. 160–187. p.

CZUCZOR Gergely - FOGARASI János (2003): A magyar nyelv szótára. [CD-ROM] Arcanum, 2003.

CSAPÓ Benő (2011): A nemzetközi felmérések eredményei – következtetések a magyar közoktatás fejlesztésének megalapozásához: Az MTA-KEB és Tárki-Tudok rendezésében „Mit mondanak a tények” címmel szervezett szakmai műhelysorozat 2011. január 26-án, az Együttnevelés és külön oktatás témájával foglalkozó eseményén elhangzott előadás szerkesztett változata. In: T-Tudok honlapja. [online] Budapest: T-Tudok Zrt. (jogelődje a TÁRKI-TUDOK Tudásmenedzsment és Oktatókutató Központ Zrt.) [2014. augusztus 8.] <URL: http://tarki-tudok.hu/files/mta_konferencia_csapobenno.pdf

FRANG Gizella (2014): Nyelvértés és nyelvhasználat – Kérdések és válaszok az óvodapedagógus-hallgatók nyelvhasználatára alapján. In: Képzés és Gyakorlat 2014. 12. évfolyam 3-4. szám

GÖDÉNÉ Török Ildikó (2005): Az anyanyelvi nevelés lehetőségei az iskolára való előkészítésben In: Anyanyelvi nevelési tanulmányok I., Iskolakultúra-könyvek 29. Szerk.: B. Nagy Ágnes – Szépe György. Pécs, 2005 [online] <http://mek.oszk.hu/03200/03267/03267.pdf> (99-110)

HALLIDAY, M. A. K. (1979): Nyelvi szerkezet és nyelvi funkció: Beszédaktus – kommunikáció – interakció. Szerk. Pléh Csaba és Terestyéni Tamás. Budapest

MERÁNIAI JÁNOS https://hu.wikipedia.org/wiki/Reginam_occidere

PISA 2012 összefoglaló jelentés. In: Oktatási Hivatal honlapja. [online] Fellelős kiadó: Pósfai Péter. Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. [2014. augusztus 4.] <URL: http://www.oktatas.hu/pub_bin/.../pisa/pisa2012_osszefoglalo_jelentes.pdf

VARGA László (2011): A legokosabb befektetés a jövőbe: a gyermeknevelés. In: *Magiszter*, 2011. tél. 9. évf. 4. sz. 5–20.p.

A szerző egyetemi oktató: Nyugat-magyarországi Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar (Nyme – BPK)